

173 olarak veren bazı kaynaklar yanında vefat ayının Rebîülevvel veya Cemâziyelâ-hîr olduğuna dair rivayetler de vardır.

Hadis rivayetinin yaygın olduğu bir dönemde yaşayan İbn Lehîa Mısır'ın önde gelen muhaddislerinden biri kabul edilmiştir. Mâlik b. Enes, Ahmed b. Hanbel, Süfyan es-Sevrî, Leys b. Sa'd ve Abdullah b. Vehb İbn Lehîa'yı güvenilir bir râvi olarak gösterirken Nesâî, Ebû Zûr'a, İbn Maîn, İbn Adî ve İbn Ebû Hâtim gibi cerh ve ta'dîl âlimleri onu zayıf saymışlardır. İbn Lehîa'nın, 170 (786) yılında yanan eviyle birlikte rivayetlerini kaydettiği kitaplarının da yok olmasını veya hayatının sonlarına doğru felç geçirmesi sebebiyle hâfızasının zayıflamasını gerekeç gösteren bir kısım âlimler bundan önceki rivayetlerini muteber görürken onun çok iyi tanımadığı kimselerden de rivayette bulunduğunu, hocasının zayıflığını gizlemek için tedlîs yaptığını ve kendisine getirilen metinleri kontrol etmeden rivayet izni verdiğini belirten bazı kimseler de bütün rivayetlerini şüphe ile karşılamışlar ve bunların daha çok itibar ve mütâbaat amacıyla alınabileceğini belirtmişlerdir. Nitekim *Kütüb-i Sitte* müellifleri, ondan aldıkları rivayetlerin ya meşhur ve güvenilir talebeleri vasıtasıyla gelmesine veya başka bir yolla da nakledilmiş olmasına dikkat etmişlerdir. Zehebî Medine'de İmam Mâlik, Şam'da Evzâî, Yemen'de Ma'mer b. Râşid ve Irak'ta Şu'be ve Süfyan es-Sevrî gibi Mısır'da da Leys b. Sa'd ile İbn Lehîa'nın devrin en büyük âlimleri arasında yer aldığını, bu arada İbn Lehîa'dan gelen zayıf rivayetlere dikkat edilmesi gerektiğini, ancak bütün rivayetlerini yok sayacak ölçüde tenkitte ileri gitmenin doğru olmadığını belirtir (*A'lamü'n-nübelâ*, VIII, 14).

Hadis rivayeti konusunda çok gayretli olan İbn Lehîa boynunda bir deri torba (harîta) taşır, diğer şehirlerden gelen âlimlerle karşılaşınca kimlerden hadis yazdıklarını sorar ve kendisinde bulunmayan bir hadise rastlarsa onu yazarak torbaya koyardı. Bundan dolayı "Ebû'l-Harîta" lakabıyla anılmıştır. Gerek kendi rivayetleri gerekse hocalarından icâzet aldığı rivayetlerin yazılı olduğu kitap ve sahifelerden oluşan büyük bir kitaplığı vardı. Hocalarından birçoğunun fetihlere katılan aşıpla görüşmüş olması sebebiyle rivayetleri arasında özellikle Mısır tarihine dair haberler önemli yer tutmaktadır. Nitekim Ebû'l-Kâsım İbn Abdülhakem'in *Fütûhu Mısır ve aḥbâruḥâ* adlı eserinde kendisinden en çok rivayet nakledilen kişilerin başında İbn Lehîa gelmektedir.

Kaynaklarda İbn Lehîa'ya ait herhangibir eser zikredilmemekle birlikte Carl Heinrich Becker, Heidelberg Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan papirüs üzerine yazılı bir mecmuada Abdullah b. Lehîa'nın rivayetlerinin yer aldığı bir yazmayı haber vermiş (*Papyri Schott-Reinhardt*, I, 9), Râif Hürî de İbn Lehîa'nın hayatı ve çalışmalarına dair geniş bir araştırmayla birlikte bu nüshayı neşretmiştir (*Abd Al-lâh Ibn Lahî'a [97-174/715-790]: juge et grand maître de l'école égyptienne. Avec édition critique de l'unique rouleau de papyrus arabe conservé à Heidelberg*, Wiesbaden 1986). Leys b. Sa'd ve Abdullah b. Vehb'in de bazı rivayetlerinin yer aldığı yazmaya, üzerinde tarih ve eser adı bulunmamakla birlikte, rivayetlerin dörtte üçünün İbn Lehîa'dan talebesi Osman b. Sâlih vasıtasıyla nakledilmiş olması sebebiyle adı geçen araştırmacılar *Şaḥîfe-tü 'Abdillâh b. Lehî'a* adını vermişlerdir. Bu papirüs 422 satırdan meydana gelmekte ve bazı fikhî konular yanında özellikle fiten ve melâhime dair 200'e yakın hadis ihtiva etmektedir. Yazma, gerek bugüne ulaşan İslâmî döneme ait en eski yazılı belgelerden biri olması, gerekse fiten ve melâhime dair rivayetleri toplayan ilk eser sayılması bakımından büyük önem taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 516; Buhârî, *et-Târîḫü'l-kebir*, III, 182; İbn Abdülhakem, *Fütûhu Mısır* (Torrey), s. 244; Ukaylî, *ed-Du'afâ*, II, 293-296; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, V, 145-148; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuḍât* (Guest), s. 368-371; İbn Hibbân, *el-Mecrûḥîn*, II, 11-14; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 38, 39; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 487-503; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 475-483; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 237-239; a.mlf., *A'lamü'n-nübelâ*, VIII, 11-31; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, Beyrut 1994, V, 331-335; C. H. Becker, *Papyri Schott-Reinhardt*, Heidelberg 1906, I, 9; Abdülvehhâb Abdüllatif, *el-Muḥtaşar fi 'ilmi ricâlî'l-eser*, Kahire 1386/1966, s. 146-151; Râif Hürî, "Abdullah b. Lehî'a ve ehemmiyetü şaḥîfeti'l-maḥfûza fi Hîdelberc fi dirâseti't-târîḫi'l-İslâmî", *el-Mu'temerrü'd-düveliyi'r-râbi' li-târîḫi bilâdi's-Şâm fi'l-ahdi'l-ümevî: Meḥâdirü'n-nedveti's-sâlişe* (nşr. M. Adnan el-Bahî), Amman 1989, I, 27-42; a.mlf., "L'importance des plus vieux manuscrits arabes historiques", *Quaderni di studi Arabi*, XV, Roma 1997, s. 5-20; Hasan Muzaffer er-Rezû, *el-İmâmü'l-muḥaddis 'Abdullâh b. Lehî'a*, Beyrut 1416/1996; M. Mûrânî, "Şaḥîfe-tü 'Abdillâh b. Lehî'a, neḇze 'an berdiyyeti Hîdelberc", *MMMA* (Kahire), XXVI/1 (1980), s. 107-119; Daniel Gimet, "Raif Georges Khoury, 'Abd Allâh Ibn Lahî'a (97-174/715-790)", *Bulletin critique des annales islamologiques*, sy. 4, Caire 1987, s. 44-45; G. R. Hawting, "Abd Al-lâh Ibn Lahî'a (97-174/715-790)", *BSOAS*, LI/3 (1988), s. 546-548; F. Rosenthal, "Ibn Lahî'a", *IEJ* (İng.), III, 853-854.

NIHAT DALGIN

İBN LİYÛN

(ابن ليون)

Ebû Osmân Sa'd (Said)
b. Ahmed b. İbrâhîm
et-Tüçibî el-Endelüsî
(ö. 750/1349)

Endülüslü âlim ve şair.

681 (1282) yılında Meriye'de (Almeria) dünyaya geldi. Lûrkalı (Lorca) bir ailenin çocuğudur. İbn Liyûn (Lüyûn) lakabını niçin aldığı bilinmemekte, *Vaştü İfrîkiyye* müellifi Hasan el-Vezzânî'nin taşıdığı Liyûn el-İfrîkî lakabında olduğu gibi Leon adıyla ilgisi olabileceği sanılmaktadır. Ebû Ca'fer Ahmed b. Abdünnûr'dan dil ve edebiyat dersleri aldı. Başta *Raştü'l-mebânî fi ḥurûfî'l-me'ânî* adlı eseri olmak üzere bütün kitaplarını kendisinden okudu. Daha sonra muhaddis Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Şuayb, Kadı Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Ali el-Ceyyânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali el-Kaysî el-Hemedânî, hatip Ebû İshak İbrâhîm b. Muhammed b. Ebû'l-Âsî, Vezir Ebû'l-Kâsım İbn Sehl el-Ezdî, Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr, İbn Rüşeyd el-Fihri, Ebû'l-Kâsım İbnü's-Şât gibi âlimlerden Arap dili ve edebiyatı, aruz, hadis, fıkıh, ferâiz, tıp, ziraat ve matematik gibi değişik alanlarda istifade etti. Bunların çoğundan icâzet aldı. Bu ilim dallarıyla ilgili manzum ve mensur çeşitli eserler yazdı, birçok eserin de ihtisarını yaptı.

İbn Liyûn, Meriye'de bir süre kadı nâibliği yaptıktan sonra ilmi çalışmalara yöneldi. Çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbn Hâtime, İbnü'l-Hadramî, Abdülhak b. Muhammed b. Atiyye el-Muhâribî onun tanınmış öğrencileri arasında yer alır. İbnü'l-Hadramî otuz yıl boyunca kendisinden ayrılmadığını, hadis ve ferâize dair manzumelerini ezberlediğini ve kütüphanesinden çok faydalandığını söyler (Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 123-124). Meriye'de zengin bir kütüphane kuran İbn Liyûn sağladığı eserlerin tashihine itina göstermiş, onların çeşitli nüshalarını karşılaştırarak otantik metin tesisinin ilk örneklerini verenlerden olmuştur. Ayrıca zamanın ileri gelenlerinin ve ilim erbabının kendisinden tıp tahsil etmek için etrafında toplandığı kaydedilmektedir. Makkarî, *Nefḫu't-tîb* adlı Endülüslü tarihinde İbn Liyûn'un hikemiyatına ve ahlâkî şiirlerine geniş yer vermiştir (V, 543-603). İbnü'l-Kâdî onun iyi şiirden anlamakla birlikte başarılı bir şair olmadığı görüşündedir.

(*Dürretü'l-hicâl*, II, 295). İbn Liyûn 14 Cemâziyelâhîr 750 (30 Ağustos 1349) tarihinde bir veba salgınında Meriye'de vefat etti.

Eserleri. 1. Kitâbü İbdâ'i'l-melâha ve inhâ'i'r-recâha fî uşûli şinâ'ati'l-filâha. Tarla ve bahçe ziraatına dair 1300 beyitlik didaktik bir manzume olup İspanyolca tercümesiyle birlikte Joaquina Eguaras Ibanez tarafından yayımlanmıştır (*Tratado de agricultura*, Granada 1975, 1988). **2. Kitâbü Naşâ'ihî'l-aḥbâb ve şahâ'ihî'l-âdâb.** Müellifin hikemiyata ve ahlâkî öğütlere dair şiirlerinin toplandığı bu mecmua Makkarî'nin *Nefḥu't-îb*'inde yer almaktadır (V, 543-603). **3. Lûmaḥu's-siḥr min Revḥi's-şî'r.** Muhammed b. Ahmed el-Fihri'nin *Kitâbü Revḥi's-şî'r ve devḥi's-siḥr* adlı eserinin muhtasarıdır. **4. en-Nuḥbetü'l-'ul-yâ min Edebi'd-dîn ve'd-dünyâ.** Mâverdi'nin *Edebi'd-dîn ve'd-dünyâ* adlı eserinin muhtasarıdır. Ziriklî eserin matbu olduğunu kaydeder (*el-A'lâm*, III, 83). **5. el-İnâletü'l-'İlmiyye.** Ali b. Abdullah eş-Şüsterî'nin tasavvufa ve sûfilerin menkıbelerine dair *er-Risâletü'l-'İlmiyye fî tarîki'l-fuḡarâ'i'l-mütecerriidîn mine's-şûfiyye* adlı eserinin ihtisarıdır. **6. Buḡyetü'l-mü'ânis min Behcetü'l-mecâlis ve ünsi'l-mücâlis.** İbn Abdülberri'nin antolojik eseri *Behcetü'l-mecâlis*'in muhtasarı olup Rafael Pinilla tarafından Córdoba Üniversitesi'nde doktora tezi olarak İspanyolca tercümesiyle birlikte neşre hazırlanmıştır (1989). **7. el-İmdâd fî 'ulûmî'l-isnâd** (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, II, 380; *DMBİ*, IV, 546).

İbn Liyûn'un kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Mertebetü'l-'ulyâ*, *Kitâbü Endâ'i'd-diyem fî'l-veşâyâ ve'l-mevâ'iz ve'l-hikem*, *Kitâbü'l-Ebyâtü'l-mühezzebe fî'l-me'âni'l-muḡarrebe*, *Kitâb fî'l-hendese*, *Kitâbü Kemâli'l-ḡafîz*, *es-Selselü'l-fâ'iz fi 'ilmi'l-ferâ'iz*, *Manzûme fi('ilmi)'t-teksîr* (*el-lksîr fî 'ilmi't-teksîr*), *en-Nüşürü'l-'İlmiyye*, *Urcûze fî 'ilmi'l-ḡadîs*, *Ḳaşıde râ'iyye fî't-teḡrîḡ*, *el-İmâz fî taḡsîmi'l-em-râz*, *Ḳaşıde fî'l-'aded*, *Ḳaşıde lâmiyye fî'l-'arûz*, *Ḳaşıdetân* (*Kebîre / Şaḡîre*) *fî'l-ferâ'iz*, *Muḡtaşaru 'Avârii'l-mâ'ârif li's-Sühreverdî*, *Muḡtaşaru Şu'abi'l-îmân li-'Abdülcelîl el-Ḳaṣrî*, *Muḡtaşaru Kitâbü'l-Fuṣûş li-Şâ'id b. Ḥasan el-Luḡavî*, *Muḡtaşaru Kitâbi's-Sicilmâsî fî 'ilmi'l-bedî'*, *Muḡtaşaru Kitâbi nefâ'isi'n-nebiyyîn* (İbnü'l-Kâdî, III, 293-294).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Hatîb, *el-İḡḡaḡa*, II, 561; IV, 205; a.mlf., *el-Ketîbetü'l-kâmine* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1983, s. 86-87; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-hicâl*, III, 292-295; Ahmed Bâbâ et-Tinbuktî, *Neylû'l-ib-tihâc* (İbn Ferḡûn, *ed-Dibâcû'l-müzheb* içinde), Kahire 1351, s. 123-124; Makkarî, *Nefḥu't-ṭîb*, V, 543-603, 605; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 598; II, 380; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mü'ellifîn*, IV, 210; Ullmann, *Die Natur und Geheimmwissenschaften*, s. 449; Abdülhayel-Kettânî, *Fih-risü'l-feḡâris*, I, 509-511; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), III, 83-84; Ömer Ferruh, *Târîḡu'l-edeb*, VI, 457-460; Rafael Pinilla, "Unas fatwas atribuidas a Ibn Luyûn", *Actas del II Coloquio Hispano-Marroquí de Ciencias Historicas*, Madrid 1992, s. 289-298; H. L. Fleischer, "Über Ibn Lo-yon's Lehrgedicht von Spanisch-arabischen Land und Gartenbau", *Kleinere Schriften*, III, Leipzig 1888, s. 187-198; Emin Tevfik et-Tîbî, "Kütübü'l-filâḡatü'l-Endelüsiyye: Urcûze-tü İbn Liyûn et-Tüciḡi fî'l-filâḡa", *Mecelletü Külliyyeti'd-da'veti'l-İslâmiyye*, sy. 6, Trablus 1398/1989, s. 354-366 (aynı makale için bk. *Eb-ḡâşü'l-mü'temeri's-seneviyyi'l-ş-şânî 'aşer li-târîḡi'l-'ulûm fî'de'l-'Arab*, Halep 1416/1995, s. 161-173); F. de la Granja, "İbn Luyûn", *EP* (İng.), III, 855; Şehnâz Râzpûş, "İbn Liyûn", *DMBİ*, IV, 546-547.

SÜLEYMAN TULÜCÜ

İBN LÜBÂBE

(ابن لبابة)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahyâ
b. Ömer b. Lübâbe el-Kurtubî
(ö. 330/942)

Mâlikî fakihî.

Endülüs Emevî hükümdarları Abdullah ve III. Abdurrahman Nâsır-Lidînillâh dönemlerinde şûra hizmeti üstlenen ve bölgede Mâlikî mezhebinin tanınmış şahsiyetlerinden biri olan amcası Ebû Abdullah İbn Lübâbe'nin (Muhammed b. Ömer b. Lübâbe) himayesinde yetişti. Künye, lakap ve isimlerindeki benzerlik sebebiyle kaynaklarda sadece İbn Lübâbe denildiğinde bu iki âlimden hangisinin kastedildiği çok defa belli olmamakta, hatta ikisinin bazı kaynaklarda tek bir kişi olarak tanıtıldığı veya birbirine karıştırıldığı görülmektedir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIV, 495). İbn Lübâbe Endülüs'te Mâlikî fıkhnın iyice yerleştiği, re'ye dayalı fıkhnın hadisçiler tarafından ağır biçimde eleştirildiği bir ilim muhitinde büyüdü. Amcasının yanı sıra tanınmış birçok âlimden öğrenim gördü. Bir ara Kayrevan'a giderek Kadî Himâs b. Mervân'dan hadis dinledi. Kendisinden Ebû'l-Asbaḡ İsâ b. Muhammed b. İsâ, Muhammed b. Hâris el-Huṣenî ve diğer bazı âlimler hadis ve fıkhn tahsil ettiler.

III. Abdurrahman tarafından İlbîre'de (Elvira) kadılık, Kurtuba'da (Cordoba) şûra

üyeliği görevlerine tayin edilen İbn Lübâbe, İlbîre halkının hoşnutsuzluğunun ve bazı âlimlerle olan çekişmesinin halifeye intikal etmesi üzerine bir süre sonra bu görevlerinden azledildi; evinde ikamete mecbur edilip fetva vermesi yasaklandı. Ömrünün ileri bir döneminde halife tarafından tekrar şûra üyeliğiyle vesâik (bir nevi noterlik) görevine getirildi. Kâdî İyâz'ın kaydettiğine göre, halife Kurtuba'da bir vakıf hastahanesi arazisini değerinin üzerinde bir bedelle satın alıp yerine daha iyi bir arazi vermek istemiş, başta Kadî İbn Bakî olmak üzere dönemin Mâlikî âlimleri vakıf malların hukukî statüsü gereği buna cevap vermemişti. Bunun üzerine İbn Lübâbe, bir fikhî meselede gerektiğinde diğer mezheplerin görüşlerinden faydalanılabileceğini belirterek halifenin arzusunun yerine getirilebileceği yönünde görüş bildirince halife tarafından vesâik görevine ve şûra üyeliğine getirildi. Daha sonra da şûra kararında yer alan bu fetvası doğrultusunda uygulama yapılarak hastahane için başka bölgede daha iyi bir arazi tahsis edildi (*Tertîbü'l-medârik*, II, 399-402). İbn Lübâbe'nin vefatına kadar bu görevini sürdürdüğü, bu arada telif ve öğretim faaliyetinde de devam ettirdiği kaydedilir. Birçok kaynakta, İbn Lübâbe'nin zaman zaman Mâlikî mezhebinin yerleşik görüşüne aykırı fetva verdiği, kendine has re'y ve fetvalarının bulunduğu, hatta hadis bilgisinin zayıf olup bazı fetvalarının hadise de aykırı olduğu şeklinde isnatların yer almasında sözü geçen olayın önemli payı olmalıdır.

İbn Lübâbe 6 Zilhicce 330 (22 Ağustos 942) tarihinde Kurtuba'da vefat etti. Ölümünün zilkade ayında olduğu da söylenmiştir. Dabbî ve Humeydî'nin İskenderiye'de vefat ettiğine dair verdikleri bilgi muhtemelen yanlıştır. Kâdî İyâz, İbn Lübâbe'nin dönemin sâhibü's-şurtası İbn Âsım ile tartışması sonucunda felç geçirip öldüğünü kaydeder (*a.g.e.*, II, 402-403).

Eserleri. İbn Lübâbe'nin günümüze ulaşan tek eseri *el-Müntehab*'dir. Müellif bu eserinde hem *el-Müdevvenetü'l-küb-râ*'da yer alan görüşleri ve zor anlaşılan ifadeleri açıklamaya, hem de mezhep içi farklı görüşlerin telif ve değerlendirmesini yapmaya çalışmıştır. İbn Hazm eserin, Mâlikî mezhebindeki rivayetleri bir araya getirmesi yönüyle gördüğü en iyi kitap olduğunu belirtmiştir (Humeydî, I, 159; Dabbî, I, 186). *el-Müntehab*'ın Temḡrût Dârü'l-kütübî'n-Nâsiriyye'de (nr. 2597) bir nüshası mevcuttur. Müelli-